

Uzduž i poprijeko po slavenskoj leksikografiji

(*Теория и история славянской лексикографии, Научные материалы к XIV съезду славистов*, Москва, 2008.)

Uoči 14. međunarodnoga slavističkoga kongresa, koji se ove godine održao u Ohridu, objavljena je monografija *Teorija i povijest slavenske leksikografije*. Njezin je nastanak dogovoren na sastanku Komisije za leksikologiju i leksikografiju¹ Međunarodnoga slavističkoga komiteta u vrijeme međunarodnoga skupa „Povijest i kultura Slavena u zrcalu jezika: slavenska leksikografija” (21.–25. listopada 2005.) u Moskvi. Građa je prikupljana dvije i pol godine i objavljena uoči sastanka slavista. Slična ideja vodila je Komisiju u izradi zbornika „Slavenska povijesna i poredbena leksikografija (1970–1980): rezultati i perspektive” (Moskva, 1986.).

U monografiji *Teorija i povijest slavenske leksikografije* donose se rezultati razvoja slavenske leksikografije od vremena njezina nastanka u određenoj slavenskoj zemlji do prvoga desetljeća 21. stoljeća. Tema zadana naslovom omogućila je da se prati razvoj pojedine nacionalne leksikografije i opiše njezino suvremeno stanje, ali je omogućila i ocjenu situacije u ovome znanstvenome području te izdvajanje najvažnijih problema. Pokazalo se da u slavenskoj leksikografiji postoje snažne uzajamne veze i međusobni utjecaji.

U vrijeme kada računala osvajaju svijet takvi su presjeci vrlo važni jer raču-

nala predstavljaju vrata koja se zatvaraju za mnogima tradicijama u leksikografiji (primjerice rad s karticama), ali se i otvaraju novostima – količina građe više nije ograničena, ona se lako prerađuje i prenamjenjuje, a korpusno pretraživanje daje novi i potpuniji uvid u građu. Sve to ubrzava rad leksikografa i širi perspektive leksikografije.

U ovoj monografiji sudjelovali su leksikografi gotovo svih slavenskih zemalja. U prvome dijelu prikazana je slavenska leksikografija, u drugome slavenska leksikografija u neslavenskim zemljama, a u trećemu leksikografija u Rusiji. U prvome dijelu prikazane su leksikografije jedanaest zemalja koje su poredane po azbučnome redu. Povijest i perspektivu razvoja bjeloruske leksikografske tradicije prikazao je V. K. Ščerbin, povijest i suvremeno stanje bugarske leksikografije prikazala je Marija Čoroleeva, a makedonsku E. V. Vrižnikova. O poljskoj leksikografiji pisao je Tadeusz Piotrowski, o srpskoj V. P. Gudkov i E. I. Jakuškina, a o slovačkoj Aleksandra Jarošová. Slovensku leksikografiju i leksikologiju u povijesnoj perspektivi predstavila je Majda Merše, a ukrajinsku leksikografiju, njezinu povijest i suvremenost V. V. Dubičinski. Hrvatsku leksikografiju predstavile su Branka Tafra i Željka Fink, staroslavensku leksikografiju u Češkoj Emilija Blagova, a tradiciju i sadašnjost češke leksikografije Zdeňka Hladká i Olga Martinčová. Drugi dio monografije tematski je posvećen slavenskoj leksikografiji u neslavenskim zemljama. O slavenskoj leksikografiji u Njemačkoj pisala je Renate Belentschikow, a o ruskoj leksikografiji u Švedskoj Ulla Birgegord. Pregledi nisu

¹ Hrvatski je član Komisije Branka Tafra.

ujednačeni: leksikografija nekih zemalja obrađena je opširnije i iscrpnije, a drugih manje, budući da leksikografija svake zemlje ne nudi isto bogatstvo. Tako je ruska leksikografija zbog obilja građe dobila svoju tematsku trećinu. Ovdje se može postaviti pitanje je li ta treća cjelina zaista rezultat toliko veće produkcije u Rusiji u odnosu na druge slavenske zemlje ili je to dijelom i „diskrecijsko pravo“ domaćina i organizatora koji o svojoj leksikografiji najviše zna da tomu znanju posveti i najviše prostora. U trećemu poglavlju obrađene su i neke opće leksikografske teme. Objavljen je predgovor drugoga izdanja objasnidbenoga rječnika sinonima ruskoga jezika gdje je J. D. Apresjan predstavio i strukturu rječničkoga članka rječnika. Isti je autor iznio i teorijske osnove aktivne leksikografije. A. S. Belousova predstavila je tri nova rječnika ruskoga jezika nastala u novije vrijeme u Institutu ruskoga jezika V. V. Vinogradova. Opći pregled rječnika suvremenoga ruskoga jezika dao je L. P. Krysin. L. V. Kurkina prikazala je rusku etimološku leksikografiju, a S. A. Myznikov rusku dijalektnu leksikografiju. A. A. Polikarpov, O. V. Kukuškina i A. G. Toktonov iznijeli su provjeru teorijskih predviđanja neoderivatoloških zakonitosti na podacima ruske korpusne neoderivatografije. G. N. Skljarevska predstavila je suvremenu rusku leksikografiju, njezina dostignuća i propuste, a L. L. Šestakova prikazala je rusku autorSKU leksikografiju: opće stanje i tendencije razvoja.

Monografija je prikladno nazvana *Teorija i povijest slavenske leksikografije* pri čemu se prva dva naziva mogu izdignuti iznad određenja koje za njima slije-

di. Kao što je svaki autor u prikazu pojedine nacionalne leksikografije morao razraditi i svoju teoriju i prilagoditi ju svojem predmetu opisa, isto je tako i pisanje i čitanje o razvoju nacionalne leksikografije istodobno i čitanje i pisanje o nacionalnoj povijesti. Pomalo bolno zvuči činjenica da se makedonska leksikografija, kao i makedonski standardni jezik, počela razvijati tek polovicom prošloga stoljeća, pogotovo kad se uzme u obzir da je staroslavenski jezik, jezik prve slavenske pismenosti i književnosti, utemeljen na jednome južnoslavenskome narječju srodnom nekim tadašnjim makedonskim govorima, mjesnome govoru Slavena iz okolice Soluna u 2. pol. 9. st. Zanimljiv je i prikaz bjeloruske i ukrajinske leksikografije jer su ti jezici godinama bili sustavno potiskivani ruskim jezikom. S povijesnim mijenama i njihovim neizbježnim utjecajem na jezik susrele su se i autorice prikaza hrvatske leksikografije pokušavajući pronaći jedinstveni kriterij podvođenja rječnika pod nazivnik „hrvatski“ u čemu nisu uspjele, pa su rječnici nastali u razdoblju do 1918. uzeti kao dio povijesti hrvatske leksikografije ako je u njima zastupljen hrvatski leksik. Rječnici tiskani u 20. st. s različitim nazivima jezika klasificirani su prema teritorijalnome kriteriju – oni koji su objavljeni u Hrvatskoj pripadaju hrvatskoj leksikografiji, a rječnici objavljeni u Srbiji – srpskoj leksikografiji. Naziv jezika nije mogao poslužiti kao kriterij jer se više puta zbog političkih prilika mijenjao (čak i u izdanjima istoga rječnika).

Većinu prikaza pojedinih leksikografija pisali su autori iz zemlje čija se leksikografija prikazuje. Iznimka su srpska i ma-

kedonska leksikografija koje su predstavili autori iz Rusije, pa se može reći kako su one dobile pregled „izvana“. Možda se u tome „izvanjskome“ pogledu krije i uzrok određene površnosti. Teško bismo se, naime, složili s tvrdnjom iznesenom u početku prikaza srpske leksikografije da suvremena srpska, hrvatska, crnogorska i bosanska leksikografija imaju zajedničku pretpovijest koju čine dvojezični i višejezični rječnici priređeni i objavljeni u XVI. i XVII. st. (usp. str. 116.).

Iako je pretpostavka svakoga znanstvenoga rada objektivnost, u izradi i interpretaciji ovakvih pregleda ponekad je teško izbjeći i određenu subjektivnost. U usporednim prikazima više leksikografija koje na lenti vremena upisuju rječnike kao svjedoke vlastite jezične povijesti, sama se od sebe otvaraju pitanja kao *od kada?* i *koliko?* i nameće se njihova usporedba. No da bi se odgovorilo na pitanje kada počinje povijest leksikografije, pa tako i povijest hrvatske leksikografije, treba najprije odgovoriti i na teoretsko pitanje što se može smatrati rječnikom. Tako u užemu smislu te riječi rječnik predstavlja samostalno djelo, u rukopisu ili tiskano, u kojemu su leksičke jedinice organizirane u određenome redu, najčešće abecedno ili tematski, i gdje se određuje značenje riječi u tome jeziku ili se daju ekvivalenti na jednome stranome jeziku ili više njih. U širem smislu, rječnikom se mogu smatrati i razni popisi unutar drugih tekstova. Tradicija hrvatske leksikografije ako se imaju na umu rječnici u današnjem značenju te riječi duga je 400 godina, a ako proširimo pojam i na mala leksikografska djela, duga je više od 500 godina. Tako je oko 1450. Niccolo Roccabonella u *Liber*

de simplicibus zapisao nazive biljaka na grčkome, arapskome, latinskome, hrvatskome i nešto na njemačkome i to se djelo može smatrati početkom terminoloških i slikovnih rječnika. Uz 1527. godinu vezujemo nastanak prvoga hrvatskoga tiskanoga rječnika. Petar Lupis Valentiano sastavio je talijansko-hrvatski rječnik, dakle rječnik dvaju živih jezika, u vrijeme dok su rječnici uglavnom bili usmjereni na latinski. Takva nas tradicija tijesno vezuje uz povijest europske leksikografije i svojom dužinom daje nam povoda za ponos (posebno ako se usporedi s primjerice bugarskom leksikografijom koja svojim početkom smatra 1835. g. ili s makedonskom koja se počela razvijati tek oko polovice prošloga stoljeća).

Za svaku je leksikografiju korisna povremena „inventura“ ovakva tipa. Ona nam pokazuje da je pred našom leksikografijom još mnogo posla, između ostaloga treba napraviti veliki deskriptivni rječnik, povijesne rječnike određenih razdoblja, rječnike homonima, antonima, paronima, tvorbeni, gramatički, razgovorni, antroponimijski, toponomijski i druge rječnike, ali iza nas je bogata i duga tradicija pa nema razloga da se bojimo budućnosti i novih leksikografskih izazova. No ovakav nam zbornik usporednih prikaza svojim pogledom uzduž stoljećâ (od početka svake pojedinačne leksikografije do danas) i presjekom preko slavenskih zemalja daje istodobno i opći i pojedinačni uvid u slavenske leksikografije te nam pomaže da pronademo svoje mjesto u vremenskoj vertikali i u prostornoj horizontali.